

УДК 398.87:784.71(477)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1178>

ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ РЕКРУТСЬКИХ ТА СОЛДАТСЬКИХ ПІСЕНЬ

Олена ЯРИНЧИНА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9107-5697>

провідний науковий редактор,

Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України,
вул. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна,
e-mail: ol.yarynchyna@gmail.com

У дослідженні представляємо, по-перше, набутки істориків у вивченні рекрутської повинності, окреслюємо основні її етапи, вказуємо на нормативно-правову базу, якою керувалося її проведення, різночитання в законодавстві, відмінності між теоретичним та практичним її проведенням, а, по-друге, подаємо свідчення істориків та етнографів, записані від очевидців й учасників подій, щодо практики проведення рекрутської повинності, ставлення до неї загалом та розпорядників-урядовців зокрема, з боку простих людей. *Актуальність статті* полягає в такому узагальнюючому дослідженні. *Отже, мета статті* — розглянути рекрутську повинність як історичне явище, його народне бачення та відображення у фольклорі. *Джерельну базу* складають нормативно-правові документи, енциклопедичні видання, праці істориків, у яких висвітлено аспекти проблеми, огляди етнографів зі свідченнями очевидців та виконавців рекрутської повинності, тексти українських народних рекрутських та солдатських пісень. Використовуємо переважно порівняльно-історичний та описовий *методи*, частково — структурно-типологічний. Представлено систему проведення наборів, простежено зміни в порядку визначення осіб рекрутів на місцевому рівні. Ґрунтуючись на свідченнях дослідників, окреслено основні проблеми та наслідки, спричинені запровадженням і побутованням указаної повинності, передусім при виконанні її натурою. До того ж відзначено вплив на життя українців на соціальному, матеріальному і побутовому рівнях. Зауважено на достовірності її відображення в рекрутських та солдатських піснях.

Ключові слова: рекрутська повинність, рекрутські та солдатські пісні, соціально-побутова пісенність України, фольклорні інтерпретації історичних явищ.

Olena YARYNCHYNA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9107-5697>

Leading Research Editor

M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Hrushevskyyi Str., 01001, Kyiv, Ukraine
e-mail: ol.yarynchyna@gmail.com

HISTORICAL AND SOCIAL BACKGROUND OF RECRUITS' AND SOLDIERS' SONGS

The studies of Ukrainian folk social songs in general and each of the genres, belonging to this group, in particular are conducted for many years. The scientists analyze material, write important comments concerning typological and individual peculiarities, genre characteristics, classification positions, etc. Thus, the necessity of a comprehensive and thorough study of recruits' and soldiers' songs actualizes the need for such research. Certainly, the consideration of this phenomenon has been carried out during the whole period of its existence. In particular, M. Kostomarov, V. Antonovych, O. Hrushevskyyi, M. Zubrytskyi have paid attention to it. In the XXI century comprehension of this genre of folklore is a sporadic one, while historians works deepen an understanding of this phenomenon aspects. The *urgency of the article* is caused by need for an extended study. We should present in it, *at first* the historians achievements in the recruits' duty investigation, determine its main stages, show the legal base for its realization, the other versions in law, the differences between theoretical and practical implementation. *Secondly* it is important to present the evidences of historians and ethnographers recorded from the eyewitnesses and events participants as to the practice of recruits' duty realization, attitude of ordinary people to it in general, and government officials in particular.

Therefore, *the article is aimed at* the consideration of recruits' duty as a historical phenomenon, its national vision and reflection in folklore. The *source database* consists of legal documents, encyclopedic editions, historians works, where some aspects of the problem, reviews of ethnographers with the evidences of eyewitnesses and executors of recruits' duty, texts of Ukrainian folk recruits' and soldiers' songs are presented. Mainly the comparative-historical and descriptive, partly structural-typological *methods* are used in the investigation.

Basing on the evidences of scholars, the article's authoress outlines the main problems and consequences, caused with the establishment and existence of the indicated duty, first of all, while accomplishing it in kind. In addition, the service's impact on life of Ukrainians at social, material and everyday levels is noted. The trustworthiness of duty depiction in recruits' and soldiers' songs is remarked.

Keywords: recruit's compulsory service, recruits' and soldiers' songs, social songs of Ukraine, folklore interpretations of historical phenomena.

Вступ. Вивчення українських народних соціально-побутових пісень загалом та кожного із жанрів, що входять до цієї групи зокрема, провадиться протягом багатьох років. Дослідники аналізували матеріал, висловлювали цінні зауваження щодо типологічних та індивідуальних особливостей, жанрових характеристик, класифікаційних позицій тощо. Однак встановлений тісний зв'язок соціально-побутових, зосібна рекрутських та солдатських пісень, з життям і побутом численної групи людей не дає змоги під час проведення докладного фольклористичного аналізу оминати розгляду рекрутчини як історичного та глибоко соціального явища. Таким чином, необхідність різнобічного і детального вивчення рекрутських та солдатських пісень *актуалізує* потребу в такому дослідженні. Звичайно, розгляд цього явища провадився протягом усього періоду його існування (зокрема, на нього звернув увагу М. Костомаров, В. Антонович, О. Грушевський, М. Зубрицький). Збирачі рекрутських та солдатських пісень, упорядники збірок, у яких вони були вміщені, зауважували на їхньому історичному підґрунті. Проте у ХХІ ст. осмислення вказаного жанру фольклору провадилося спорадично, натомість дослідження істориків поглибили розуміння аспектів цього явища.

Актуальність нашої статті полягає в такому узагальнюючому дослідженні. Отже, *мета статті* — розглянути рекрутську повинність як історичне явище, його народне бачення та відображення у фольклорі. *Джерельну базу* складають нормативно-правові документи, енциклопедичні видання, праці істориків, у яких висвітлено аспекти проблеми, огляди етнографів зі свідченнями очевидців та виконавців рекрутської повинності, тексти українських народних рекрутських та солдатських пісень. Використовуємо переважно порівняльно-історичний та описовий *методи*, частково — структурно-типологічний.

Основна частина. Зародження рекрутських та солдатських пісень було пов'язане з утворенням нової соціальної групи — рекрутів-солдатів, що у свою чергу відбулося через впровадження на території України рекрутської повинності. Різні аспекти рекрутської повинності як історичного явища вивчало багато дослідників. Серед них і українські діячі М. Костомаров, В. Антонович, О. Грушевський, М. Зубрицький. Більшість фольклористів та етнографів, які фіксували чи розглядали рекрутські та

солдатські пісні, вказували на їхнє підґрунття і подавали короткі історичні довідки.

Нині історики трактують рекрутську повинність так: «Система комплектування регулярної армії і військово-мор. флоту в Росії у ХVІІІ—ХІХ ст. Рекрутчина розпочалася фактично з 1699, але законодавчо була узаконена рос. царем Петром І 1705. Здійснювалася шляхом примусового набору від усіх податних станів. Спочатку брали до війська 1 рекрута із 20-ти дворів. Після 1724 запроваджено рекрутський набір від числа ревізських душ (із 1 тис. душ у різні роки від 5-ти до 10-ти рекрутів, а в період Кримської війни 1853—1856 — 50—70 осіб). Кандидатів у рекрути визначали поміщики, громади державних селян та міщан. Набір в армію кріпаків звільняв їх від кріпацтва. У різні роки змінювався вік призову рекрутів, в основному — від 17-ти до 30-ти років. Спочатку вони служили пожиттєво, із 1793 — 25, із 1834 — 20 років і 5 — перебували у відпустці. У 1855—1872 термін військ. служби становив 12, потім — 10, і нарешті — 7 років із перебуванням у відпустці відповідно 3, 5 і 8 років. В Україні рекрутчина набула чинності після остаточної ліквідації її політ. автономії в 1780-х рр. Від рекрутської повинності були звільнені в Рос. імперії дворянство, купецтво, духовенство, діти почесних громадян, а також населення Бессарабії та деяких районів Сибіру. 1874 рекрутську повинність було замінено військовою повинністю загальною, а «рекрут» почав називатися «новобранцем» [1].

Перша публікація, у якій було подано узагальнене визначення «рекрутської повинності» — це «Военный энциклопедический лексикон» [2]. Також у виданні вказано, що рекрутські набори в Російській імперії відбувалися з 1704 року, і зауважено, що рекрутську повинність мають виконувати всі стани, які платять подушну повинність (міщани, державні селяни, земельні селяни, селяни поміщиків і вільні хлібороби). З початком набору організовується одне губернське і кілька повітових прийомів. Там провадилася оцінка фізичного стану та встановлення віку потенційних солдатів. У названому виданні автори також пояснили значення слова «рекрут» та його відмінність від «солдата»: «Рекрут — солдат, який тільки-но потрапив до війська. <...> Найменування «рекрут» дають новобранцю зазвичай протягом усього часу, поки

він навчається основам військової справи і готується для відправки на фронт» [3, с. 364]. При цьому вказують, що зі зменшенням тривалості служби зменшився і період перебування у цьому статусі (від трьох років до одного). Рекрут перебував під наглядом призначеного досвідченого солдата («дядьки»), який і навчав його всьому необхідному [3, с. 364—365]. Звичайно, формат видання не передбачав характеристику цього виду повинності, однак автори вказують, що він є найдоцільнішим, порівнюючи з добровільним вступом у лави війська (найманцями). Такий підхід цілком суперечить правдивому стану речей, оскільки ця повинність мала надзвичайно негативний вплив на життя українців, наслідки якого вчувалися і після її відміни.

Умови виконання рекрутської повинності для різних станів дещо різнилися. Так, для дворян, на початку її запровадження, ця повинність була обов'язковою, особистою і довічною. Натомість для селян — не особистою, а общинною. По суті, уряд визначав необхідну кількість рекрутів, але не втручався у спосіб їх особистісного визначення, це було завданням громади. Маємо зазначити, що і до введення означеної повинності дворяни Росії мали у власності надільні землі, допоки перебували на військовій службі. Від якої звільнявся лише з приходом старості або отриманням каліцтва.

Згодом, відповідно до того, як удосконалювалася нормативно-правова база, змінювалася і тривалість виконання рекрутської повинності. Основним регулятивним чинником були положення «Генерального установлення» 1766 року. У цьому документі було визначено систему розкладки, правила утримання зібраних рекрутів й організації їхнього супроводу до місць служби, також зазначалися можливі порушення на різних етапах, які передбачали штрафи та покарання. Однак процес набору залишався майже незмінним протягом усього періоду дії рекрутської повинності. Він складався з кількох етапів.

Першим етапом було визначення необхідної кількості новобранців на державному рівні. Після цього відповідний указ передавали нижче — на рівень губернії. Там уже оновлювали відомості про кількість ревізьких душ на кожній ділянці. І приступали до безпосередньої (практичної) розкладки. Під час воєн визначення кількості необхідних новобранців та періодичність (частотність) їхнього призову

здійснювалися «за потребою». Тобто прораховувались задля повної комплектації збройних сил.

Прагнучи до уніфікації в організації та адміністративному рівні управління державою, імператриця Катерина II одразу поширила рекрутську повинність на Лівобережжя і Південь України, а після поділу Речі Посполитої — на Правобережжя. З її запровадженням розпочалося формування законодавства щодо цього питання. Зміни та розвиток нормативно-правової бази відбувалися протягом усього періоду існування рекрутської повинності. Так, соціально-економічні перетворення провадилися, безперечно, після вступу на престол кожного нового монарха. Зокрема, наказами Миколи I вже в перші роки його правління до фізичного виконання («натурою») рекрутської повинності були залучені категорії населення, які до цього моменту відбували її іншими способами або зовсім не долучалися до її виконання. За попередніми умовами існувала система, до якої належали категорії населення відповідно до їхніх зобов'язань щодо виконання рекрутської повинності та сплати податків. Серед них були групи, що фізично виконували рекрутську повинність і сплачували податки, також ті, хто ніс лише матеріальну частину повинності, та неподатні, звільнені від виконання рекрутської повинності, і ті, хто користувався певними пільгами щодо її виконання. Микола I спростив цю систему. Він значно розширив коло груп та станів, які мали виконувати повинність, серед іншого і фізично. До них внесли, зокрема, євреїв. Також ці нововведення (починаючи з набору 1829 р.) торкнулися і осілої шляхти західних губерній. Окрім безпосереднього наповнення війська, таким чином можновладці намагалися вирішити ще дві проблеми. Перша — виникла у зв'язку із розрізненістю частин імперії за релігійними та культурними ознаками (через її значну площу) і полягала в асиміляції іноетнічного населення в умовах війська (зважаючи на те, що керування проводилося офіцерами російськими). Таким чином проводилося зросійщення і українців, які протягом тривалого терміну служби були відірвані від питомої культури. Друга — полягала у збільшенні кількості іноетнічного населення за рахунок природного приросту в змішаних регіонах (зі значним відсотком).

Серед локальних особливостей маємо зауважити, що після включення Правобережжя до складу

Російської імперії відбувся процес розформування польської армії. Однак не всі підрозділи перевели під керівництво російської армії, деякі просто розпустили. Таке рішення мало свої соціальні наслідки: колишні солдати, які не змогли адаптуватися до нового життя і соціального статусу, поодинокі або невеликими групами жебракували та час від часу вдавалися до злочинних дій. У цілому, відбулося погіршення криміногенної ситуації в регіоні.

У західноєвропейських країнах армія поповнювалася за рахунок вербування. Тобто добровільного запису в солдати. Зазвичай діючі солдати йшли на хитрість. Вони зупинялися в маленькому містечку або селі. Там постійно пили, гуляли, видавали себе за безжурних вояків. Таким чином приманюючи записатися молодих, необізнаних хлопців. Однак при цьому до лав записувалося чимало жебраків, злочинців, які намагалися покращити умови свого життя або втекти від відповідальності. Крім того, у Російській імперії протягом певного часу солдатська служба була одним із засобів (видів) покарання та виправлення. Як наслідок, лави армії значною мірою поповнювалися людьми з «непевною» або поганою репутацією, так званими відчайдухами. Усе це впливало на ставлення українців до служби в армії і самих солдатів. Як указав М. Васильєв, оскільки українські селяни вважали для себе ганебним таке життя, за народним уявленням, забирали до війська ледарів, непрацелюбних, гульвіс [4, с. 366].

За час дії рекрутської повинності визначення осіб рекрутів відбувалося за двома системами — почерговою і шляхом жеребкування, обидві мали численні вади. Спочатку, коли діяла почергова система, за постачання рекрутів відповідали поміщики, а в державних селах — громада. У зв'язку із відсутністю чітких критеріїв та правових норм, на місцях панувало свавілля, що втілювалося у зловживаннях. Таким чином, пан, сільська верхівка та інші управлінці могли, по суті, на власний розсуд позбутися будь-кого, віддавши його в солдати. Такий стан речей втілювався і в піснях. Наприклад, у пісні «Щось на мене люди ворогують» [5, с. 54] (зафіксована під час експедиції під керівництвом П. Чубинського) оповідається про негативне ставлення новобранців до своєї громади, які покладають на неї відповідальність за своє обрання для служби і, відповідно, вважають це рішення несправедливим. Хоча й введення способу

обрання шляхом жеребкування не виправило ситуації. Оскільки часто малоосвічені й налякані парубки не могли протистояти рішенням комісії на прийомному пункті.

За можливості парубки намагалися уникнути армії шляхом підкупу відповідальних осіб. Це явище набуло настільки значного поширення, що спричинило постійні недостачі в наборах. Тому згодом його на державному рівні легалізували і з'явилося поняття «викуп», коли парубок (його сім'я чи громада) міг внести відповідну суму грошей, уникнувши таким чином фактичної служби в армії.

Варто уточнити, що громада (у державних селах) та поміщики несли також економічний тягар, оскільки відряджаючи парубків-рекрутів мали забезпечити визначений мінімум спорядження (коня, одяг тощо). Окрім постачання людей до війська, населення виконувало рекрутську повинність грошима та працею, вносячи встановлені суми на потреби армії і беручи участь у різних видах діяльності. Наприклад, у будівництві нових чи ремонті старих фортець й інших військових споруд.

Матеріальним тягарем стало також розквартирування російських військ на території України. Під приводом захисту кордонів Російської імперії вводили військові полки, які нерівномірно розташовувалися в різних регіонах. При цьому, як вказав О. Грушевський, «Се мало свою вигідну сторону для російського уряду: російські полки стояли на Україні для забезпечення вірності місцевої людності, утримувала сі полки українська людність, а коли се ставало важким і Українці оскаржили ся на скрутні обставини, прохаючи полегкості, їм відповідали, що сі війська поставлено на Україні власне на користь їх самих Українців» [6, с. 12]. Таким чином місцеве населення мало забезпечувати цих солдатів і їхніх коней (та іншу армійську худобу) провіантом, а також житлом, задовольняти їхні побутові потреби (прати одяг тощо). «Кожний урядник, приїхавши на службу в Україну, починав виторговувати собі ліпше мешканне, більше слуг, раціонів, дров, фуражу і так далі» [6, с. 20]. Крім того, від простих українців вимагали також фізичної допомоги. Наприклад, О. Грушевський зазначив, що генерали і командири вимагали собі сторожів до їхніх помешкань [6, с. 22]. А часом солдати поводитися з місцевими жителями, як відверті розбійники: «Переходячи через Україну,

російські війська часто поводять ся зле з місцевою людністю, самовільно займають собі для мешкання доми та двори, вимагають провіант, беруть для перевозу коней та іноді зовсім не вертають, толочать сіно й збіжжя, беруть без заплати сіно та овес для драгунських коней і таке иньше». На всі скарги, що доходили до царського уряду, той відповідав указами «о нечиненіи обидъ малороссійскимъ людемъ» [6, с. 23], тобто був цілком бездіяльним. У своїй статті О. Грушевський оминув ще один важливий аспект такого розквартирування. Оскільки солдати, які фактично мали багато вільного часу, знічев'я вживали спиртні напої, гуляли, бешкетували, а також негативно впливали на місцеву молодь (зокрема, зводили дівчат). При цьому прості люди не розуміли користі від їхнього перебування.

Проте, мабуть, найважчим був психологічний аспект виконання рекрутської повинності, який тісно пов'язаний з побутовими і матеріальними. Аналіз історичних джерел та пісенних зразків засвідчив, що на формування негативного ставлення народу до солдатчини вплинули насамперед загальний погляд на солдата, його права та роль. Оскільки солдата сприймали як машину, як сліпу зброю в руках його начальника («солдат має боятися дрючка свого капрала більше, ніж кулі ворога» [4, с. 358]). А також несення рекрутської повинності обтяжували відсутність права полишити військову службу за власною волею та надзвичайно тривалий термін служби. Це і розлука з сім'єю та громадою, полишення звичного устрою, різка зміна життя, свавілля, що відбувалося під час віддачі в рекрути, часті фізичні покарання, зневажливе ставлення, образи тощо. Як відомо, військова муштра — цілковито незрозуміла й тяжка для селянських парубків, погані побутові умови та харчування, а також використання простих солдатів як рабської робочої сили. Їх направляли на відбудовування та спорудження військових об'єктів, на «каналні роботи», часто в регіони зі складними кліматичними умовами. Нерозуміння цілей, заради яких існувала солдатська служба, зв'язку між інтересами народу та причинами, що призводили до наступних наборів у військо, відсутність будь-яких моральних спонук до несення цієї повинності. Усі ці суперечності констатуються й у піснях. Як приклад, М. Васильєв наводить австрійських «малоросов», які не могли вбачати сенсу або мати морального чи мате-

ріального зацікавлення у війнах, наприклад з Італією. [7, с. 629]. Цей приклад, як переконував дослідник, пояснює, чому народ — творець такої військової громади, як Запорозька Січ, уникав війн, «плакав», вважаючи за неволю казарму, тому що учасники козацького та інші народних рухів мали досить чіткі, усвідомлені цілі, моральні причини своєї діяльності [7, с. 630].

По всій території України була важливою проблемою відставних солдатів. Частково її розглянув М. Зубрицький (у межах Галичини). Він навіть такий опис: «В Мшанци ще жиє один 83-літній чоловік, що присягав на 20 літ військової чинної служби, а 6 до краювої оборони. Хто вибув при війську 24 літ, стратив марно молоді літа, не зазнав в касарні ніякої утіхи і вертав в рідне село майже німечним старцем» [8, с. 2]. Цей опис можна вважати типовим у сприйнятті українцями солдатів та наближеним до реалій. Справді, навіть якщо солдат не став калікою, не загинув під час воєнних дій або не помер через складні побутові умови, хвороби тощо, повернувшись додому в похилому віці, йому важко вливатися в громаду і сільське життя. При цьому часто його рідні до того часу або помирали, або ставали чужими малознайомими людьми. Таким чином відставні солдати мали мало можливостей для нормального життя. І хоча за законодавством до війська не могли віддавати парубків, хто був єдиним чоловіком у родині, проте на практиці цього мало дотримувалися. На службу йшли рекрути, залишаючи самотніх матерів, дружин із дітьми тощо. Окремо варто відзначити жінок-солдаток, тобто молодиць, які залишалися «ні вдовою, ні заміжньою дружиною». Статус їхніх чоловіків впливав на них самих, особливо якщо вони слідували за військовими полками, намагаючись таким чином вести спільне сімейне життя. Ті ж дружини, які залишалися в рідних селах, часто навіть поверталися жити до рідних батьків, не сподіваючись побачитися зі своїми чоловіками. Тому інколи вони сходилися з іншими чоловіками, але не могли отримати офіційний статус їхніх дружин. Аби уникнути таких масових проблем, уряд намагався заборонити парубкам одружуватися перед наборами. Зокрема, ці свідчення навів і М. Зубрицький: «Дальше розпоряджене окружного уряду в Самборі з 1853 р. взиває громадські зверхности впливати на те, щоби молоді парібки перед бранкою не женили ся. Вчасна же-

нячка на гадку сього уряду і намісництва шкідлива для потомства жовніра, а полишена родина проживає часто в прикрих обставинах» [8, с. 17].

Намагаючись уникнути важкої долі солдата, парубки, дізнавшись про початок набору, тікали і переховувалися до його закінчення. Місцеві урядовці, завданням яких було доправити необхідну кількість потенційних солдатів до прийомного пункту, тримали початок набору в суворій таємниці, а для пошуків та «ловів» рекрутів вдавалися до різноманітних хитрощів. До спійманих хлопів ставилися, як до ув'язнених: тримали їх під замком, а потім везли в повітове місто у кайданах. Деякі парубки (це було поширено у різних регіонах) навмисно калічилися, щоб стати непридатними до служби. Щодо завдання собі тілесних пошкоджень М. Зубрицький зазначив: «Коли хованка не допомогала увільнити ся від військової служби, парібки самі навмисно калічили своє тіло» (мати випікала око, відрізали, виламували палець тощо). Оскільки такі способи набували все більшого поширення, уряд почав негайно реагувати заборонами і покараннями: «Против калічення членів свого тіла молодими парібками уряд виступав і за доказану вину остро карав. Певно старав ся також сьому запобігти, щоби такі прикючки не лучали ся — мабуть, видавав накази до в'їтів, щоби людей остерігали і удавав ся до консисторій, щоби і вони через духовенство відводили молодців від калічення свого тіла» [8, с. 3]. Отже, негативне ставлення виражалося у різних формах: формі пасивного протесту — втеча від рекрутчини, у формі негативних побажань (прокльонів) винуватцям «цього нещастя», у формі печалі та скорботи через непереможність обставин.

У Російській імперії в 1874 році рекрутську повинність було замінено на загальну військову повинність. Проте жанр рекрутських та солдатських пісень продовжив своє існування. Окремі його зразки були згодом трансформовані, однак і у ХХІ ст. нами було зафіксовано рекрутські та солдатські пісні.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що рекрутська повинність стала тяжким тягарем у житті українського народу. Її виконання вимагало значних фізичних і матеріальних ресурсів, а найбільше — людських. Протягом періоду рекрутчини тисячі парубків стали каліками, загинули через тяжкі умови життя та ведення воєнних дій, заради інтересів Росії та

Австро-Угорщини. Крім того, ця повинність мала негативні соціальні наслідки: зменшення чисельності працездатного чоловічого населення (і таким чином погіршення демографічної ситуації), поява соціально незахищеного та матеріально обмеженого прошарку — дружин, дітей та матерів військовослужбовців («солдаток»), значний вплив на українську культуру через зросійщення українців як під час служби в армії, так і під час перебування російських військ у різних регіонах України. Цей вплив був надзвичайно сильним. Тому багато дослідників і поціновувачів українського фольклору ХІХ ст. навіть вважали, що усна народна творчість гине й припинить своє існування найближчим часом. Причину таких висновків С. Килимник вбачав у складному соціально-політичному періоді: «салдатчина, заробітчанство, залізниця, русифікована школа, розвиток міського життя, чужина» [9, с. 38]. Психологічні наслідки для населення були ще складнішими.

Наведені аспекти проблеми досить докладно відображені в пісенних текстах. А актуальність наведених нами причин пояснює, чому рекрутчина викликала такий значний резонанс у свідомості та усній народній творчості народу. Про останнє свідчить, зокрема, значна кількість зразків рекрутських та солдатських пісень, зафіксованих у збірниках.

1. Волковинський В.М. Рекрутська повинність. *Енциклопедія історії України*. Т. 9. Прил. — С. Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2012. С. 173.
2. Рекрутские наборы в России. *Военный энциклопедический лексикон*. Издаваемый обществом военных и литераторов. Ч. 11. Санкт-Петербург, 1847. С. 365.
3. Рекрут. *Военный энциклопедический лексикон*. Издаваемый обществом военных и литераторов. Ч. 11. Санкт-Петербург, 1847. С. 364—365.
4. Васильев М. Рекрутчина в малорусской песне (этнографический очерк). *Киевская старина*. 1889. № 8. С. 354—376.
5. *Рекрутські та солдатські пісні*. Упоряд. А.Л. Іоаніді, О.А. Правдюк. Київ: Наукова думка, 1974. 623 с. (Серія «Українська народна творчість»).
6. Грушевський О. По катастрофі 1708 року: Розквартирування російських полків на Україні. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Під ред. М. Грушевського. Львів, 1907. Т. LXXVIII. Кн. IV. С. 5—25.
7. Васильев М. Рекрутчина в малорусской песне (этнографический очерк). *Киевская старина*. 1889. № 9. С. 615—630.

8. Зубрицький М. Причинки до історії рекруччини в Галичині при кінці XVIII і до половини XIX століття. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Під ред. М. Грушевського. Львів, 1901. Т. XLII. Кн. IV. С. 1—18.
9. Килимник С.І. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 5 т.* Вінніпег; Торонто: Укр. Нац. Вид. Ком., 1959. Т. 2: Весняний цикл. 251, [2] с.

REFERENCES

- Volkovyns'kyj, V. (2012). Recruitment Service. In *Encyclopedia of Ukrainian History* (Vol. 9, p. 173). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Recruitment in Russia. (1847). In *Military encyclopedic lexicon* (Part 11, pp. 364—365). St. Petersburg [in Russian].
- Recruit. (1847). In *Military encyclopedic lexicon* (Part 11, p. 365). St. Petersburg [in Russian].
- Vasiliev, M. (1889). Recruitment in Little Russian Song (ethnographic essay). *Kievskaja starina*, 8, 354—376 [in Russian].
- Ioanidi, A., & Pravdyuk, O. (Eds.). (1974). *Recruiters and soldiers songs*. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Hrushevsky, O. (Ed.). (1907). According to the catastrophe of 1708 fate: Placement of Russian regiments in Ukraine. *Notes Science Association named after Shevchenko* (Vol. LXX-VIII, b. IV, pp. 5—25) [in Ukrainian].
- Vasiliev, M. (1889). Recruitment in Little Russian Song (ethnographic essay). *Kievskaja starina*, 9, 615—630 [in Russian].
- Zubrytsky, M. (1901). Accusations to the history of recruitment in Galicia at the end of the 18th — half of the 19th century. *Notes Science Association named after Shevchenko* (Vol. XLII, b. IV, pp. 1—18) [in Ukrainian].
- Kilimnik, S. (1959). *Ukrainian year in folk customs in historical light* (Vol. 2). Winnipeg; Toronto [in Ukrainian].